

kritika šarma i iznenadjenja

Sa Borislavom Mihajlovićem dogodio se „zakoni“ slučaj u našoj kritici. Počeo je zbirku poemama i osetivji „gorki ukus promasaja“, izdao sebi zapovest — „Mihiz na levo krug!“ i tako je od pesnika postao kritičar.

On je, van spora, favorizovao senzibilitet, i to veoma uspešno, na štetu kabinetskog istorizma, istakao načelo „svoje i snažno prema slabčakom i sitnom epigonizmu“ — doduše ne novo ali svojevrsno, insistirao na duhovnoj dimenziji kritike, vodio uspešnu bitku protiv bukvalizma, primitivnosti i šablonskog dociranja u stvarima duha i umetnosti, znao da oseći i umeo da kaže nekonvencionalne rečenice u doba opšte socijalističjuše patetike, bio svoj u doba kolektivne bezličnosti, reći u doba opšte anemije i nemuštog sricanja glasova. U vremenu naše posleratne renesanse i oslobodjenja od uskih stega socijalističkog realizma, — to treba priznati — među prvim bojovnicima za doline i brežuljke u našoj poeziji, za književnog čoveka oplodjenog slobodom mišljenja, nalazilo se i njegovoj ubojito pero.

Glas Borislava Mihajlovića, pravdi za volju, nije ni onda znao silovit razljućen *književnog ideologa* sa glomaznim i zardjalim aparatom protivnika. Ali tanak i fini, apartan ton, kako bi sam najradije rekao, samom činjenicom da se obreo u borilačkoj ekipi, svirao je, trajao je, prvenstveno unutarnjim odjecima na pesničke intenzitete, modelirao svoje minijature, više *hbreći* početnike na novim stazama nego krećući puteve u predhodnici, više osećanjem nijanse i vrednosti „među prstima“ nego vidovitim pronicanjem u budućnost. I ako se prihvati njegov sud o Zoranu Mišiću, o nerazdvojnog njegovom značaju sa pojavom Vaska Pope i Miodraga Pavlovića, taj sud bi, istovremeno bio i odredjenje značaja i uloge Borislava Mihajlovića. Bez Vaska Pope i Miodraga Pavlovića teško da bi bilo Borislava Mihajlovića, što ne znači i punu obrnutu zavisnost.

Kritika Borislava Mihajlovića, od prvih sopstvenih koraka patila se i patila sa svojom osnovnom bolešću: otustvom „vertikalne ideje“ u sistemu, ugla i pravca u kojima se stvari vide. Ženski senzibilna, skoro erotski podatna, meka i raspevana, ona igra pre na kartu šarma, iznenadjenja, francuske dopadljivosti, nego na kartu dubinskog, ozbiljnog i studioznog „odronjavanja bregova“. Otuda je strano toj kritici stupnjevitost i metodičnost mišljenja, silogizam, čvrstina argumentacije i filozofska širina u tonu. I sasvim je iskrena rečenica koju je Mihajlović napisao o Vidmaru: „Ja ne volim takvu kritiku. Suva, nezanimljiva, ozbiljna i ozbiljno bez šarma...“ Svoju ravnodušnost prema takvoj kritici Mihajlović nije krio, ali je nije ničim osnaživao, tako da se čitav problem sveo na razlike u temperamentu i u okviru tih granica izgubio od svog centralnog književno-kritičkog interesa. Mihajlović, kao svaka linska priroda, ne voli „mišljenje u okosima“, koje donosi prisustvo određenog filozofskog sistema, ne priznaje gospodanstvo, još manje, kraljevstvo sadržaja, i rado bi se složio sa ocenom Makolejeva slučaja, primenjenom na sopstvene tekstove: „On ima dublji i fundamentalniji smisao za izraz nego li za istinu. Po njemu istinu pre svega treba tražiti u izrazu; i zato su za njega literat i umetnik superiorniji od ističara“. U odgovarajućim srazmerama, taj utisak o Mihajloviću kritičaru najpreciznije određuje šta u njegovom vidnom polju ima prvo prvenstva na odanost i ljubav. Ali Mihajlovićev „smisao za izraz“, nužno trpi bitku kritiku kad se sagleda u domenu njegovog svrnog drugovanja sa piscima i knjigama i kad se, u sma-

njenom nosivosti i suženom prstranstvu tih reči, otkrije njihova ili njegova prava mera. Mihajlović poseduje „smisao za izraz“, ali za izraz u užem smislu, u najužem smislu reči, kao blesak duha, neočekivani verbalni skok u novo, kao originalni leksički i stilski prinos književnoj rizičnosti. Izraz kao duh knjiga i pisaca, ne u smislu duhovitosti i stilskih rebarija, već u opštijem značenju koji imaju te reči, traži, kao na primeru Makolejeva „unutrašnji proces koji je mnogo intuitivnije nego precizniji“, kako bi „duh stekao opšti utisak i formirao tezu“ u jednom umetničkom delu. Borislav Mihajlović ne pokazuje prisustvo te unutarnje intuitivne radionice u sebi i njegov „smisao za izraz“ pre je sjajna, svetlucava površina nego ponorna smirenost unutrašnjeg života. U poređenju sa stilskim predivom Isidore Sekulić kujudžiski rad Borislava Mihajlovića još uvek nosi tragove našeg akademskog bukvara u postulatima: uvod, analiza, zaključak, stil, ideje, ličnosti i što je u pojedinim ogledima dosezao pravu meru to je bilo pre zbog neodoljive snage jednog temperameta nego li zbog prevladanih klišeja ranije kritičke metodologije. Odstusvo stamenog filozofskog sistema pokazalo se kao fatalno po Mihajlovića na prelomnim, graničnim trenucima ovog vremena kad je vibraciju i nerv morala da zameni vizionarni rad ideologa i kad se umesto trenutnih duhovitih doskočica tražio zamah i zahvat istinskog duhovnog pregaoca. Tako je Mihajlović, dok su se u britkim i često jalovim diskusijama na relaciji modernizam-realizam krivili SAVREMNENIK-DELO, SVEDOKA STAVMA — KNJIŽEVNE NOVINE, znao da boca varnice, da bude sjajno ironičan, žeženo darežljiv za tuske fesove i libadeta, za epsku širinu i raspojasanost Branka Čopića, smrtonosan za tvrdoglavost i bukvalizam Živka Miličevića, gvozdena metla za Bogdane Čiplića, jeretik za Bogdanovića, prst božji za pretenciozne i nedarovite, prepreka aktivnom neznanju. Što se išlo bliže legalnosti ideja za koje se borio, i kad je bitka za doline i brežuljke bila izvojevana pod našim književnim svodom, Borislav Mihajlović kao da se pokajao za grehe rane mladosti i u skrušenoj pomirljivosti „kao da nikad ništa bilo nije“, počeo propoved literarne koegzistencije, zanemarujući pritom neke osnovne dijalektičke premise o koegzistenciji i razviku upošte. Tako je Čamil Sijarić sa tipično folklornim sitnorealističkim duhom svog romana dočekan sa „osana vo višnjih“ („da konkurs *Prosvjete* nije postojao trebalo ga je izmisliti radi *Bihoraca* Camila Sijarića“), Branko Čopić nagradjen takodje glasom Borislava Mihajlovića, a od sveg predjašnjeg avangardizma ostao je kult akribije i profesorske mudrosti u Mladenu Leskovcu!

Svoj prvi i definitivni poraz Mihajlović doživljuje ne u svom poslednjem zaokretu niz strminu već mnogo ranije u susretu sa Markom Ristićem u jednom „Clanku i malo pamfleta“ gde, sa više pamfleta nego članka, registruje svoju netrpeljivost i nezazumevanje prema izrazito disciplinovanom logičkom duhu u redovima istog pisca, i pravo je čudo kako je pored visoko, čisto i spiritualno objasnjenih stranica o inspirisanosti kritike u odbrani Isidore Sekulić mogao da dodje plotun tako nemotivisanih udara koji se ne „ustežu od demagoškog efekta“ (Borislav Mihajlović!) o „bivšem ambasadoru“, o čoveku koji je „za vreme okupacije bio pod okupacijom“, i kome se etiketa „polumračan“ u duhovitosti Borislava Mihajlovića donosi kao uzdarje za otvoreno poglavlje jedne literature. Tako se veštiti nekonformist Marko Ristić našao u položaju da bude kritikovan od nekonformista Borislava Mihajlovića. I to zbog banalnosti i konformizma?!

Da bi rušio takvu jednu armaturu bio je potreban ravnopravan polemički i dijalektički duh u kritičaru, zaloga bojovničkog iskustva i neumorna kanonada argumenata. Mihajlović, međutim, nije polemičar od rase. On pravi brazgotine i brazda ožiljke na licu protivnika, ali ne reže do kosti, ne preseca čvorišta problema u sporu. Pretstavljen u slici, pri stvarnom duetu, bio bi sličan protivniku koji zadire noktima, ali ne bombarduje pesnicima, ide na domišljatost i hitriću, a ne na ravnoopravan koštac. Ne nasrće pravo na čoveka; zato je *opasniji* jer nosi svu raznolikost doskočice, mnogih iznenadjenja i nedorečenosti. Koristi dvosekla mač pojave i činjenica, pojačava izrazitosti ističe suprotnosti i van pojave koje se diskutuje. Pošto nema svog sistema obara se svom žestinom na svaki sistem i u naknadu za stalnu maksimum, poseduje množinu privremenih. Umesto dijalektike zna za opasne i vrtoglave draži sofistike. Tiha voda krupnih poteza nije njegov životni prostor.

Takav, u uprošćenim linijama unutrašnji profil Mihajlovića polemičara ne pokazuje nikakvu straniku, izvornu osobenost ni samost i dubinu ideologa i „sejača ideja“. U propovedi sopstvenih ideja Mihajlović nikad ni u čemu nije obeležio putanju zakonitog uspona i pune delatnosti. Sam anti-dogmatik, poriče takvu vrednost antidogmatiku Marku Ristiću, na isti način piše o sjajnoj „filozofiji (netačnu)“ u delu Isidore Sekulić (nastranu kasnija pravdanja na toj liniji), kabinetskom duhu Vida Latkovića suprotstavlja mesto supitilnji akademizam Mladena Leskovca, pobornik i poklonik evropske intelektualne elite vojuje protiv izrazitog evropejca i supitilnog mislenog radnika, kragator stila i inspirisanosti kritike, obara u prah najblistavije stilske ornamente u redovima istog pisca, borla protiv bukvalizma i ikonoklasta vodi bitku sa naših, balkanskih pozicija protiv „galaktičkih i kosmičkih sanjarija“ jednog izuzetno vibrantnog duha; na jednoj strani upisuje kao greh otustvo sistema i „vertikalne ideje“, a logički stegnutu rečenice Vidmarove nemaju za njega ukus zanimljive i sočne književne plodnosti...

„Odmaći u saznanju ne znači neverući svoja ubđenja“, govorio je Bjelinški. Kad bi ubedjenje Borislava Mihajlovića predstavljala taj prirodni, evolutivni rast od *juče* do *danas* samo krajnje zagriženi doktrinari osporavali bi vrednost takvih skokova u misaonom kretanju kritičara. Ali već danas se jasno ocrtava druckija slika i druga putanja na horoskopskoj mapi Borislava Mihajlovića. Takozvano „unisono pevanje“ po ždanovističkom diktatu odavno nije problem naše književnosti a novo vreme tražilo je, traži još uvek izrazite energije, početnike u Karlajlovom smislu reči: i naša književnost u specifičnim dejstvima i pod samosvojnim zakonima naše orbite, koji nas upućuju jedinom izlazu i jedinom pristaništu — socijalizmu, našla se na ivicama jednog već prevaziđenog, gradjevinskog sveta. Čiju negaciju predstavlja formula naše Revolucije. ali isto tako ta književnost vegetira i danas onim što je u njoj socijalnim razvikom prevaziđeno i tekovinama Revolucije za svagda deplasirano. To su mentalne ubogosti našeg ranog romantizma, kult lokalnog, medjaškog, pradedovskog principa u patrijarhalnim pojmovima o „kosmološkom značaju svog sresa, svoje opštine i svog sela u opštini, folklorizam, velikosrpsstvo, pravaštvo, pravoslavlje na drugoj strani i u drugim varijantama, izraz iste takve mentalne skučenosti, i niskog duševnog horizonta pisaca, dasovanstvo, pansesksualizam, mitovi o seljačkoj plodnosti, voluntarizam, podržavanje i povodjenje za nekultivisanim u narodnim slojevima, solunaštvo, moralne propo-

vedi umesto tvoračke okcije, sav onaj talog nemoci, trivijalnosti, šće objašnjavamo hipertrofijskom ropstva, ekonomskim determinantama, a koji su često i posledica takvog objašnjavanja i odredjivajna pojava.

Na putu da bude stvaralačka negacija tih otudjenosti u našem čoveku da ispovi u pravcu duhovne stasitosti i vitkije, siloviti je lepote Sutrašnjice, ova književnost, nužno mora da zaoštava, a ne da smiruje suprotnosti unutar sebe same, da dovodi do dijalektičkih skokova, makar i eksplozijama suprotnosti, i otuda jezuitska strahovanja pred svakom iskrenijom reči o akutnim pojavama sadašnjeg trenutka govore pre o neiscrpnoj brizi o „književnicima“ nego li o književnosti samoj. Borba pod okriljem Njegoševae: „biće bolja koja ne potone“ nužan je preduslov razvitka i svako nastojanje da se kazaljke na satu vremena vrata natrag, unapred je osudjeno samim tim vremenom. i u okviru njegovih najpoznatijih težnji lišeno prava na mržnju i ljubav. Čudno je da ta fakta Borislav Mihajlović nije uzeo ozbiljno prvo svom poslednjem zaokretu.

Na putu ka belinama, ka jednom spiritualnijem, duhovnom čoveku — čoveku sutrašnjice, Borislav Mihajlović nije išao do kraja, nije *izdržao*, iako zna za neranjivu lepotu romenrolanovske, isidorske lekcije: nikad ne prestajati, ne stati na pola puta jedne ideje, jer onda život počne da se *sveti*. Daleko od toga da bude taj vozovodja budućnosti, učitelj energije u osvajanju neosvojenog, Borislav Mihajlović je prestao da bude izgleda i saputnik budućih ljudi. Zakonito kretanje naših mislećih ljudi po liniji antiakademac-nekonformist-reformator-šizmatik nalazi se, na primeru Mihajlović na opasnoj ivici sa koje se strelotivo kreće obrnutim tragom i gde melanholično pozivanje na godine i filozofiju „iskustva“, na njenu superiornost nad gresima mladosti, znači presahnuće tvoračkih potencija u kritičaru i nezavidan život penzionisanog duha. Nastupi tako trenutak u životu jakih ličnosti kad se uglovi pomeraju, misaone kazaljke počnu da trepere, raniji zanos trne, i sumorne misli o smislu dšanja i pisanja, rata i mira zamene ranije bojovničko raspoloženje a neka vrsta budističke njima tako strane, filozofije počne da natapa i plavi pokajničkim mirom njihovo delo. Ali samo za trenutak, a da se kasnije uspravi u svem zamahu i lepoti muške, borilačke akcije. Naravno proces je taj redovno unutrašnji, reiko porazan za prelede duhovne akcije na kojima se ogleda duha, a gotovo uvek znači njlasnu duhovne pobeđe nad sobom, uzlet od nekih dubijih i punijih saznanja o sebi u

prostoru i vremenu. Ako bi to bio slučaj i sa Borislavom Mihajlovićem, zašta nema sigurniji podataka, čudno je da taj proces tako dugo traje i da Mihajlović sa temperamentom osvedočenog britkim ne opaše svojoj radnu kecelju i još jednom iskoraci u susret Golijat koji se zove sadašnjost. Nastranu sistem potpune ignorancije koji pored uverenja o superiornosti duha može da bude i znak potpune nemoci, nastranu i preteranosti u kojima se ispoljava revolt na Mihajlovića „oportunistu i disidenta“, ali ono što uverava o pravednosti prekora jeste pre svega činjenica da se Mihajlović sve osetnije i sve očišćenije udaljuje od oblasti ideja u kojima je bio, da se aplauzi za sitničarske, arhivske iskopine Mladena Leskovca ne mogu primiti kao podaci misaone akcije, da je ogromam raspon između kratke pohvale svekolikom ljudskom bratstvu u dočeku Andrićevae *Proklete avlije*, i himne u slavu Camila Sijarića, da se ne može uporediti duh ranih njegovih obračuna sa misaonom parlogom i ubogošću naše književne istorije sa duhom onoga što se pod njegovim umetničkim potpisom štampa u *Letopisu Matice srpske*, da je Borislav Mihajlović od prvih svojih nadahnutih tekstova o pesničkim Nopokovima plaketama osetno evoluirao unatrag i skoro je neverovatno da je isti čovek pisao duhom takko raznorodne proizvode u NIN-u, iskrivljene i poletne, maštovite i lucidne i one jučerašnje razgovore u *Politici*, u kojima je mogao da previdi strogost i izrazit cinizam sudbine.

Tako se ovo kretanje plodno započeto u „obračunu sa njima“, završava banalnim epilogom me lodrarnskog pomirenja i tako se, po jednoj stalnoj zakonitosti skopvo madrealističke negacije evrodjanske uparadatenosti u načinu mišljenja, pedalj po pedalj došlo do jednako otužne filozofije o „si-dio multamitete stilova“ sa argumentacijom: „ipak“, „ali“, „nacionalnima: „ipak“, „ali“. „nacionalni obziri“ etc. Današ Mihajlović još uvek nema katedru, nije krunisan zvaničnim zadacima sa Mladenom Leskovcem, nije postao član naše miosocjenjne Akademije i nije uopisu imena za naš nacionalni Panteon. Zato ima uvaženje čitavna Matice srpske mesto prototnika u dodeljivanju nadrada i jednu snažnu perspektivu o nekompajničkim mirom njihovo delo. Ali samo za trenutak, a da se kasnije uspravi u svem zamahu i lepoti muške, borilačke akcije. Naravno proces je taj redovno unutrašnji, reiko porazan za prelede duhovne akcije na kojima se ogleda duha, a gotovo uvek znači njlasnu duhovne pobeđe nad sobom, uzlet od nekih dubijih i punijih saznanja o sebi u

Miroslav EGERIĆ

Odjekivanja

1.
*Kao uvek stojim sama preko glave u gorkom moru
Sva trajanja i koraci imaju svoje kraj
Ni na istok ni na zapad ne rasteže ni lice
Ne otvaram oči ne rastužujem se
U ovoj nezagrljivoj kožini migolji se nemuštii gonor riba
(Borim se sa stabilnim bregom koji mašti nadolazi)
Podajem se i ne dam se u čvoru vremena i tela
A ostajem svoje more sa noktima u izlokanoj padini
Od kako smo probudili neskite
Bez zaustavljanja bez bajki i bez kajanja
Stalok večera ti se približavam
Da ti se nikad ne približim*

4.
*Načast ti parče hleba ozemljanog
I brizgovi slatke krvi
Hoću da te uništim
Načast ti kratke usne što ne dopiru do mog ponora —
— Dva krvava rata nad izbezumljenim dečacima
Hoću da te uništim
Načast ti otopljene stene
Skliženule u moju snagu
Hoću da te uništim
Zavide nam stari oštrobradi
— Kišobrani razapeti nad pustinjom
Hoću da te uništim*

Mirjana VUKMIROVIĆ